

**CULTURAL HERITAGE IN THE FUNCTION OF SUSTAIN DEVELOPMENT OF
TOURISM IN THE MUNICIPALITY OF VRBAS**

RODOLJUB ČUČULović¹, MILUTIN MRKŠA², ANA ČUČULović³

¹*Higher Business School of Leskovac, Vlade Jovanovića 8, 16000 Leskovac, Serbia*

²*Right at the first chance, Secretariat for Science and Technological Development of Vojvodina*

³*INEP-the Institute for Application of Nuclear Energy, University of Belgrade, Banatska 31b, 11080 Zemun, Serbia*

Abstract: Cultural tourism is directly linked to the cultural and historical basis of an area, relative quality and quantity of cultural monuments and cultural buildings and the manifestation. Development of cultural tourism is necessary to agree with the basic principles of sustainable tourism. Sustainable tourism is a peak in the management of all resources in a way that economic, social and aesthetic needs can be fulfilled while maintaining cultural integrity, essential ecological processes and biological diversity and maintenance systems of the living world is a new and higher quality set of rules and principles in tourism development. Vrbas municipality is a good basis for the development of cultural tourism, but it takes place in the cultural heritage feature of sustainable tourism development, and create this type of tourism activities and as independent as the integral of the total tourist offer.

Key words: Cultural tourism, cultural heritage, sustainable tourism development, tourist industry.

Introduction

Culture is a factor in the tourism industry and to the part that rests on cultural values or good motives as tourist travel.

Term cultural tourism is not only a combination of the terms "culture" and "tourism". The World Tourism Organization (WTO) gave in 1985. the two definitions of cultural tourism - a narrower and wider. In the strict sense of the term cultural tourism involves the movement of people with strong cultural motivation: fine arts, travel to festivals and other cultural events, visits to sites and monuments. That means the people traveling with "high" culture. The definition broadly covers all movement of people for the satisfaction of human needs for variety, aimed at raising the cultural level of the individual and the creation of new knowledge and experiences. The difference, then, is the motivation of tourists. Similar, but more precise definitions are given in the Project for the Research of Cultural Tourism at the European Association for Tourism in 1991. year. According to the first definition of cultural tourism is the movement of persons to cultural attractions away from their place of residence in order to collect new information and experiences to meet the

---

* E-mail: rodoljub_cuculovic@yahoo.com

cultural needs. According to another, the technical definition, cultural tourism means all movements of persons to specific cultural attractions, such as historic buildings, artistic cultural performances, arts and drama outside their permanent place of residence (OECD, 2009; Richards, 1995).

Cultural tourism is defined as a special form of sustainable tourism, one of the possible definitions of cultural tourism qualifies it as a visit to a person outside the local communities that are completely or partially motivated by interest in the historical, artistic, scientific, offers local community, region, group or institution (Čučulović, 2011, Various authors, 1997).

Cultural tourism is a relatively new discipline in management culture, whose main goal is to encourage and motivate people to travel and meet with local cultural values to make them understand and appreciate plants (Richards, 1996; McKercher, in 2002). Cultural tourism can be represented by a variety of other definitions in relation to the angle from which you look. From the standpoint of economy, cultural tourism is taking the tourist market with cultural and artistic products which have cultural and economic value. From the organizational point of view, it is inter-sector linkage of culture and tourism, resulting in a cultural industry, which in recent decades has been one of the four sectors with the fastest growth in the world economy (Djukić, 2005; Hadžić, 2005).

From the Geographical point of view, it is the movement of tourists that motivated cultural offerings, while the cultural aspect of cultural tourism promotion of cultural heritage and cultural resources of contemporary creativity. From the educational point of view, cultural tourism is a desire to explore, to meet and learn something new, and in this sense are offered early workshops, seminars, courses that allow the visitor to better knowledge of the cultural specificities of particular sites (Štetić, 2007).

Wealth compact urban and rural historic environment, tangible and intangible heritage of different historical epochs, ethnic and religious communities, give a significant advantage in the development of cultural tourism (Ćirković, 2003).

According to the definition of UNESCO's cultural heritage: cultural relics - considered in its historical, artistic or scientific aspects, buildings, sculptures and drawings with significant and universal value, elements of structures with archaeological significance, inscriptions, cave, residential areas and various combinations of the above; building - considered in its historical, artistic or scientific aspect of the buildings with a significant and universal value because of their style, structure or position in the region; ruins - considered in its historical, aesthetic, ethnological or anthropological aspects, objects - work of human hands or sources of human nature, with significant archeological remains and universal value (European Centre, 2006; Ćirković, 2005).

Starting from the WTO definition of sustainable tourism, which represents the management of all resources in such a way that economic, social and aesthetic needs can be fulfilled, while maintaining cultural integrity, essential ecological processes and biological diversity and maintaining systems of the living world, it represents a new and higher quality set of rules and principles in the development of tourism. Tourism is sustainable if economic gain is realized, satisfy social needs of the population and ensure the preservation of healthy living and working conditions of inhabitants and tourists (do Cros, 2000; Tomka, 1998).

Position and main characteristics of Vrbas

The Municipality of Vrbas is crossing the central and southern Bačka along the route of the Grand Canal, which forms the backbone of one of the Danube-Tisa-Danube Canal. City Vrbas as center of the municipality, has a central position in relation to the back, the other settlements in the municipality are more inclined towards its southern part. Vrbas is in direct contact with the eight municipalities: Mali Losinj in the north, Srbobran the east,

in the southeast Temerin, Novi Sad and Jastrebarsko in the south, in the southwest of Backa Palanka, Odžaci to the west and the northwest tower (various authors, 1998, Bukurov, 1978).

Tourist and geographical location, transport links and accessibility (affordability) are the most important preconditions for the overall economic and tourism development of Vrbas. However, the development of tourism is of great importance and international geographical position of Vojvodina and Serbia. Serbia is located in the southeastern part of Europe, in the central part of the Balkan peninsula at the intersection of geostrategic and communication routes in Western and Central Europe, the Middle East and Greece to the south, and Eastern Europe in the east. Transit tourist flows from Central and Western Europe, that are directed towards Eastern Europe passing through the international highway E 75, that is directed to Belgrade over the Ibar and Morava tourist route. The regional roads through Novi Sad and Backa Palanka, connect Vrbas to the main road no. 7 which connects the border of the Republic of Serbia and the Republic of Croatia and the border between Serbia and Romania.

The territory of the municipality Vrbas lies on the two geomorphic units: the loess plateau and the loess terrace. The whole relief although clearly defined as separate morphological categories have a lot in common. The height difference between them is not the same everywhere. Most notably in the border area to the Tower, where the loess plateau is dominated by the Department of loess terrace height of 17 m. Southeast of the Vrbas, the limit is less pronounced because the transition from one form to another in the form of gentle hills. Total relief dissection is 24m and ranges from 80 m to 104 m above sea level. Air has no pronounced specificity compared to other parts of Vojvodina and has features a steppe-continental climate. The average annual air temperature is about 11 ° C, and the average annual rainfall about 560 mm. The insolation value is about 2003 h per year, while cloudiness is about 60% per year. For much of the territory is most frequent northwestern wind during the summer and spring, while the slightly weaker in intensity southeast wind, which is most frequent in the fall and winter (Stanković, 2000).

The most important hydrographic structure on the territory is Grand Backa Canal, but no less significant than other channels Danube-Tisa-Danube Canal. Digging this canal has greatly contributed to the creation of the Vrbas into a strong industrial center, because the channel was designed primarily for transportation. However, the major waterway channel has now become the most important environmental issue of the Vrbas, because it is used in the same industry, and now it is used for water waste discharge. Besides hydro DTD, through the municipality flows Jegrička river which is partly protected as a nature park category III. The importance of groundwater, except for water, and is reflected in the existence of three sources of thermal waters, which are both energy and curative potential. Flora and fauna are directly related to the geo-morphological soil, climate, hydrological and anthropogenic factors, so it is in the municipality, depending on the type of land, more land-drier and lower, wetter (swamp), has developed an adequate wildlife. The forests more significantly longer exist, except for certain alley beside the banks of the canal Jegrička, mostly poplar, black locust and pine. With roads are chaparral and bushes, while the site Carnok has a significant number of protected species. The most numerous group with over 100 bird species, then fish with more than 20 species, while in the hunting and the districts may encounter deer, rabbit, pheasant, quail, etc. (Mrkša, 2007; Mrkša, 2009).

Cultural Tourism

Cultural tourism from an economic point of view involves primarily cultural heritage in the tourism market and, as such, is treated as an object of cultural goods that has not only cultural, but also economic value. In this segment of tourism it is treated as a form of connecting culture and tourism through partnership culture where "bidder" and tourism consumer "cultural products". From touristic aspect of cultural tourism involves the use of cultural facilities and services by tourists that are motivated by a desire for a cultural experience. Therefore, the mere fact that people go to learn about cultural events or to participate in cultural and artistic events is treated as a tourist movement that can bring money to the tenderer of cultural events. In addition, the following facilities catering, trade, transport and local administration also have some financial gain from this movement (Jefers, 1988; Tomić, 2002, Strategy, 2010).

One of the criteria for the classification of contemporary cultural tourism resources, and therefore, should be the need of socio-cultural homogeneity and cultural attractions, as are certain types and forms appear as cultural environment. Based on this criterion distinguishes the following types of cultural tourism:

- Religious (religious educational tourism, pilgrimage, religious tourism festival)
- Educational (congress, study trips, industry)
- Festival (festivals of different kinds of art, folk holidays, traditional national product holidays)
- Cultural tourism, linked to the cultural and historical heritage (historical and architectural monuments, museums and galleries).

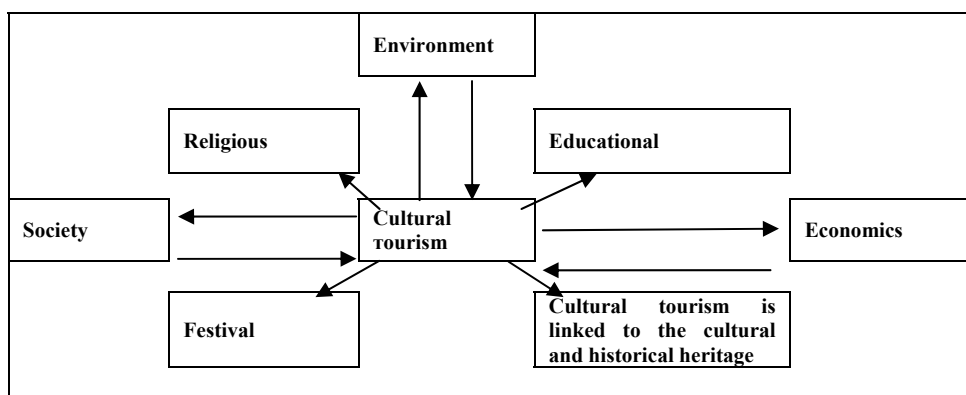
Religious tourism is specialized, fully or partially connected with the desire of visitors to meet religious` needs. It is not only the oldest recorded form of tourism, but also part of the age-old religious calendar of world travel. In it are included visits to various religious centers, sacred sites, monuments, buildings, and other locations, many of which are of historical and architectural value. These include visits to major religious events, religious holidays, processions, church services, celebrations, festivals and more. Product religious tourism is a diverse, non-standard and it has specific requirements for the organization and implementation. This type of tourism has an excellent foundation for its development in the municipality of Vrbas. Multiculturalism and different religions living on this space on the Vrbas provide the basis for the possibility for development of this form of tourism. In addition, a large number of religious buildings that have occurred over the centuries various communities living in this area, enabling visitors to learn, see and experience their difference.

Educational tourism is a specialized tourist trip, coupled with the increasing educational and professional development. Unlike the standard form of tourism, which is a tourist trip taken for leisure and entertainment this form is the motive of tourists` desire for personal enrichment and expansion of knowledge. Among the most famous is the congress tourism, which includes participants in various scientific, cultural, political, sporting events, congress (national and international) of short duration. Congress tourism is among the most expensive types of tourism, characterized by a very high quality service and requires special conditions for the organization and execution. Conditions for congress tourism are associated with centers that have the necessary accommodation facilities and conference rooms.

Festival tourism is characterized by dynamics and mass, the rich diversity of genres and suggests tourists participate in various forms of traditional and contemporary cultural holidays. It includes film, music, theater and art festivals, carnivals, festivals and cultural events artistically, representing different genres in art. Folklore Tourism aims through non-traditional folklore to stimulate and enrich various aspects of cultural tourism. Tourists visit

folk festivals and folk art and crafts, traditional national holiday products and so on. Folklore tourism includes authentic folklore, which is associated with traditional Serbian holidays and customs from the Serbian church calendar. Tourists can learn about the most known wedding, seeding, St. George's, Easter, Christmas and other rituals, songs, layout, entertainment, wine tasting, etc.. These include the popular fairs and national holidays, where they appear authentic folklore, national costumes, national cuisine and etc

Table 1. Cultural tourism

Cultural tourism is linked to the cultural and historical heritage which is a specialized type of tourist travel to visit historical and architectural monuments, museums, galleries and other sights. Cultural heritage is basically the interest towards the kind of tourism that combines the attention of visitors, that is associated with a variety of ancient settlements, reserves ethnographic, historical monuments, architectural buildings, castles, fortresses, monasteries, sanctuaries, galleries, museums, etc. (Mrkša, 2011; Dragičević Šešić, 2000).

Cultural and historic resources of the municipality of Vrbas

The oldest habitat in the municipality of Vrbas is from the Neolithic period, the so-called Starčevo culture. The first organized settlement dates from the second millennium BC and is one of the largest settlements in the lowlands of Central Europe. The existence of a Celtic settlement testifies opidum, Carnok, the archaeological site of the first century BC. From the period of the great migration of people to the Dragon's golden needles have been found that are attributed almanac. On the left bank of the pond was investigated Avar-Slav necropolis where it came from Pseudo attributed to the Slavs. At the site Šuvakov Holliday remains of settlements Vrbas, a village, a church and a necropolis, which was first mentioned in the 1387th year. From the same period are the village with a church and a necropolis in the vicinity of the site Carnok. Both settlements were destroyed and disbanded in the late fifteenth and early sixteenth century. Suvakov settlement on the farm was moved to the shore of the pond, and after several decades of population moved to the present location of Old Vrbas. Emergence of New river is linked to the colonization of the Ruthenians 1745th Germans and the 1785th year. After World War II the Germans are leaving this area and it was inhabited by settlers from Montenegro, Croatia and Bosnia.

Serbian Orthodox Church was built between the 1730th and the 1738th, and consecrated in 1744. year. The icons on the iconostasis are the work of the famous painter John Klajčić and dated back to 1850. year. The church suffered extensive damage during the

revolution of 1848/49 that would soon be restored and dedicated to the Presentation of the Blessed Virgin Mary (4 December).

Evangelical (Lutheran) Church was built around the 1824th years after the settlement of Germans in 1785th year. In 1910th it was painted by the famous painter Josef Pehan. The vault was located fresco with the show Luther in Vormskom court.

Chapel Vodice is an unique characteristic of the type Chapel Vojvodina and Slavonia. It was built in 1793 year, and was dedicated first to, St. Petka, and then to St. Elias. During the revolution in 1848/49, it also has suffered damage.

Reformed (Calvinist) Church was built in the same period when the Evangelical. It is smaller than the number of faithful Lutherans, as reflected in the size of the temple. Smaller means basically a few meters lower. At the top of the tower is the star, not the cross that is the hallmark of a Calvinist. The church contains a stress organ.

The Roman Catholic Church was built in the 1884th year, and its precursor was the first Catholic school that was built in 1872 year, as the Roman Catholic population in Vrbas was not very numerous, only 250 to 300 people.

The beginning of methodist church start is with the construction of the First World War, but was not completed until the 1921st year. The effect of the Methodist religious communities in Backa began at the turn of the nineteenth and twentieth century. The church is now fully restored.

Eastern Orthodox Church to the Zmajevu, dedicated to the transfer of the relics of Saint Nicholas, and was built around the 1794 year. Eastern Orthodox Church in Ravno Selo, was built in the 1804th year and was dedicated to the festival of transfer of the relics of St. Nicholas. In this church are two valuable church books Oktoih Božidar Vuković and Osmoglasnik Jerome Zagurovića.

Greek Catholic church, founded in the 1765th year was built from the charge, it had no tower but by the church bell tower was built of beams with only one bell weighing 50kg.

The Roman Catholic Church in Kucura, was built in 1859 from the hard material and it was in honor of All Saints. Gymnasium "Žarko Zrenjanin" was founded as a Latin School in 1809 year, in 1835 it was re-named the cartridge gymnasium and in 1872 cartridge in junior high school, in 1893. in communal gymnasium, 1921. in full gymnasium and in 1947. mixed in real high school.

Museum in Vrbas municipality was established in 1968. year and changed a few places, and today it is situated in the old City Hall. The museum's collection is now several thousand museum pieces, not counting the large number of artifacts that are found in the Museum of Vojvodina. Among the most important exhibits are those with Carnok, Ciglane-Polet and Šuvakovog farm. They are highly significant and exhibits that mark the way of life of nations and nationalities in the municipality in history.

Jožef Kish Monument is located on a hill above the dam at Šlajza. This monument is a memorial to the designer of the Grand Canal, who though not a citizen of the Vrbas, wanted to be buried at Šlajzu and moved here.

Base Center or Bapina base was the most famous illegal base in the municipality of Vrbas during World War II. At 137th Milivoje Čobanskog In the front, the residential part of the house, placed the objects, photographs and other exhibits that were used by illegals. The rear courtyard is a separate building. Its importance is reflected in the appearance of the exterior and interior Serbian village houses from the nineteenth century.

Villas in the municipality of Vrbas were built in the late nineteenth and early twentieth century. Today some have been converted to commercial and medical building, maintained appearance and are not open to visitors.

Villa in Savino Selo was built in the late nineteenth century Hungarian Art Nouveau style. It was built as a family home for the landowners who had a mill at the same

place. Today, the villa is a separate clinic medical center. The building was restored a few years ago and is in excellent condition.

Toman's mansion was built in Vrbas, Toman's family was a Jewish rich family, as representative for the residential house of the century. Toman family had large estates in the north part of the Vrbas and engaged in farming and trading in grain. After World War II, the mansion was briefly placed cadastre, and now in a villa is located the branch of insurance company of Novi Sad. Ten years ago, the revitalization of the villa was made and now it is in excellent condition. The building is protected by the state.

Tabori Castle is located in Vrbas near the railway station. Built in the mid-nineteenth century from unknown owner, and the early twentieth century it was bought by Tabori Dula, who was engaged in catering, wine, fruit and wheat trade. In the immediate vicinity of the castle and the inn was a family camp. Today the castle is owned by "Vrbas Gas" that a few years ago has modernized it for its basic needs.

Windmill Ravno Selo - owned by painter Vladimir Stpanova, built on the place of illegal dumping. The interior of the windmill has been converted into studio (ground floor), and above the studio showroom that reflects the traditional life of the region, filled with hundreds of exhibits (old furniture, rugs, miscellaneous utensils, old tools, etc.). The area around the windmill is filled with about a hundred species of conifers, more than 300 species and years of seasonal flowers and deciduous, bushy, about 80 species of trees and ornamental shrubs. In the backyard, next to the old Djerma, there is a small lake with cascades, waterfalls and wooden bridges.

On the list of protected areas of the municipality of Vrbas is: Reformed Church, the Serbian Orthodox Church, the house at Maršala Tita. 42, Archaeological Carnok, Chapel Vodice, high school building "Žarko Zrenjanin" (Vrbas); Lenin's house at no. 68 (Zmajevu); Oktoih Božidar Vuković (1537). Osmoglasnik and Jerome Zagurovića (1569/70.), St. Francis Church. Nicholas (Straight Village) at House of Ivo Lola Ribar no. 27 (Savino Selo) (Mrkša, 2009; Tomić, 2004).

Tourist events in Vrbas

Youth Poetry Festival, established 40 years ago is the oldest and most important cultural event of the municipality, but it is one of the most significant and poetic events in the country. Since the establishment of the festival it is held every year in May and lasts 5 to 7 days. During this period, are realized ten program units among which the most important range of youth, Portrait of a poet, book winners from the previous year, which also represents the first prize at the festival, final evening with the announcement of winners.

Palette is the largest youth poetry festival event supporting youth. There was a 6 years after the festival brings together a dozen talented young painters in the country chosen by the selectors - known art critics. With this event, as a rule, every year the young poetry festival opens. Author of the best is awarded prize in the form of certificates and cash prizes.

Festival folk tradition of Vojvodina was established 30 years ago and is held in many municipalities in Vojvodina. The decision of the Bureau of Vrbas is that the festival will continue to be a permanent event and will be held in Vrbas in September.

Autumn Art Salon was established in 1968. year and is the oldest event of its kind in the municipality. Salon is held in October or November and lasts about twenty days. The right to participate in the Salon has members of the Association of Artists who meet the requirements of the competition and go through a selection of famous art critics. The award is given in the form of certificates and cash prizes.

Kostelnik a fall musical and poetic inter-municipal meeting. Choirs event organized by "Carpathians" and Vrbas, in November.

Museum Night is a cultural event, jointly organized by museums and cultural institutions, during which museum is open for visitors from 18.00 to 02.00h hours. The aim

of the event is the presentation of museums and galleries in fun and unusual way. It is held in May.

Nevenov Festival children's poet festival is held in Savino Selo from 1989. year. I International character and excels in working with gifted children and writers. Children authors apply on any subject in lyrical and short stories in Serbian. The festival is in its publishing activities established a special edition of the first book of the most gifted poet or poetess.

Art Colony "Triangle" in Savino Selo gathers many successful and talented artists, traditionally in the month of May, a three-day interval to create their paintings, mostly landscapes, still life and figurative compositions associative, author and aesthetic completely free.

Kucurski harvest is the manifestation of Ruthenian and Ukrainian cultural clubs, and several other national societies. The festival's goal is to preserve and foster the folklore heritage of Russians and other ethnic groups.

Tambourine music festival is held in Zmajevo in honor of one of the most prominent figures in the music scene in Vojvodina during the second half of the last century in the honor of Sava Vukosavljeva. This composer, conductor, arranger, was born in the Zmajevo 1914th year. As a researcher and melographer he wrote more than a thousand of the old city and folk songs, and save them from oblivion. The festival is held at the Cultural Center of Zmajevo.

Fijakerijada in Ravno Selo is a traditional equestrian event, which has revue and is of competitive character. The competitive part is represented by Republican Championships in teams, and in particular in the look and grace of horses, horse-drawn carts and coachmen. It is held in July or August, and the organizer is Jockey Club "Mustang" from the Village.

The accommodation capacity of Vrbas

If we observe the number and the current situation in the municipality of Vrbas, it can be concluded that the accommodation in Vrbas is not on a high level.

The largest accommodation facility is hotel Backa, located in the center on the river. The hotel was built in the 1955 and it represents a building typical of the time in which it was built. After privatization, the majority of units and related facilities has been renovated and is categorized with three stars (***). The hotel offers 22 single rooms, 29 doubles, 2 triples and 3 four-bed rooms, 3 suites, with a total capacity of 104 beds. In the hotel there are a restaurant with 450 seats, a banquet hall with 90 seats, 4 lounges (a capacity of 40 seats, two with 12 and 8 seats and a small lounge with 5 seats), bar, currency exchange, barber shop, cages with dogs parking space.

The Salaš 49 is located in the courtyard in the center of the town of Vrbas and has cafe. The accommodation part has one single and four double rooms, one four-bed apartments with total capacity of 14 beds. The restaurant is 60 seats, terrace 20 seats. The complex also includes a dog cage.

Brothers Madnić Motel is located on the E-75, in the direction of Novi Sad, built in 1994., with 6 single rooms, 24 double rooms and 4 suites. Each room has a bathroom, air conditioning, television and newscasts. In the motel there is restaurant within which it operates banquet hall, breakfast room, a gallery with a coffee bar and a terrace. The complex will have a gas station and fast food restaurant with a cocktail lounge.

Muškić Hostel has eight beds in two bedrooms, three bathrooms, two TVs, a kitchenette. Ethno house in Mišljenka Zmejevu has four double bungalows and a small restaurant (Mrkša, 2009).

Tourist traffic in the municipality of Vrbas

Tourism in the municipality of Vrbas is observed from the period 2005. by 2010. year. The choice of this period, unless as an insight into the current situation is to gain insight into the movement of tourist traffic at a time when it was relatively unstable, or when there are circumstances that could affect its decline (decline of social standards, bad financial situation).

Presented data retrieved from the Republican Institute for Statistics in Table 1 below that of domestic tourists in the municipality of Vrbas most in 2008 (7.900 visitors), and at least in 2005 (4.188). When it comes to foreign tourists, they are in the municipality of Vrbas, the most in 2007 year (5.741), while in 2005 (898) was only From Table 1 it is obvious that the number of both domestic and foreign tourists in the municipality of Vrbas, from 2005. by 2010. was on the rise until 2008, and then declining (National Bureau of Statistics, 2005-2010).

From the data presented in Table 1 (the number of overnight stays in the municipality of Vrbas) it follows that the largest number of recorded nights was in 2006. (22.055) and lowest in 2009 (only 11.226 nights). The largest number of overnight stays of domestic tourists in the Vrbas municipality from 2005. by 2010. Was in the 2006 (17.787) and lowest in 2009 (8.770 bed). The number of foreign tourists in the Vrbas municipality in the period 2005-2010. the largest was in 2007 (6.897), and the lowest in 2005 (2.075).

Table 1. Arrivals and overnight stays in the municipality of Vrbas for the period 2005-2010 (Rep. Bureau of Statistics, 2005-2010)

Year	Tourists			Spent nights		
	Total	Domestic	Foreign	Total	Domestic	Foreign
2005	5086	4188	898	14593	12518	2075
2006	9304	5346	3958	22055	17787	4268
2007	10186	4445	5741	19354	12457	6897
2008	12415	7900	4515	17635	12054	5581
2009	7520	5555	1665	11226	8770	2456
2010	8543	6740	1803	13960	10938	3022

Positive dynamics of rates resulted in an increase of the average length of stay. This increases the economic effects of tourism, especially important for the local community where tourists are staying.

Conclusion

Cultural tourism is one of the most important forms of tourism, based on cultural property. The development of tourism in the municipality of Vrbas can be based on a rich and varied cultural heritage. Because of cultural tourism of the municipality of Vrbas, In Serbia, cultural tourism has not yet entered into the plans of tourism development and there is still a wrong view that culture is an element of mass tourism production.

Cultural tourism can be imperative for the economic development of the municipality, if one takes into account the fact that in Europe and in the world there is a high growth of demand for cultural and tourist travel and the growing trend of interest in cultural tourism products. Linking with similar historical values in the region, it could help to develop new tourism products, cultural routes, but also the cultural market in the region.

Target group linked to cultural tourism includes those persons who have or would come solely because of certain events. The current organization of existing events can satisfy the needs of the target group and to extend the offer through the organization of

scientific meetings, conferences, events related to holidays, events or individuals. In order to promote cultural tourism it is necessary to standardize the formation of complex bids. Standardization should be formed at the level of cost effectiveness and quality of services and products. Standardization must be executed and controlled in advance and customers will be familiar with them. The success of the standardization of prices and service quality has impact on the efficiency and predictability of tourism development. The formation of complex offer means to offer more varieties of tourism, but also an offer that can satisfy the complex interests of clients (nature, culture, recreation, country atmosphere, quality accommodation with facilities for enjoyment). Offers innovative means to change over time facilities offer so happens that tourists who are regulars feel the boredom and monotony of their stays.

Reference

- OECD, (2009). *The Impact of Culture on Tourism*. OECD, Paris
- Richards, G. (1995). *Cultural tourism: global and local perspectives*, Routledge
- Чучуловић, Р., Мркша, М., Чучуловић, А. (2011). *Индикатори одрживог развоја руралног и етнотуризма Доњег Подунавља*, Гласник СГД, Свеска LXXXXI Бр. 3, стр. 65-89, Београд
- Група аутора, (1997). *Концепт одрживог развоја*, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд
- Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. CABI, Wallingford. Preuzimanje sa www.tram-research.com/atlas
- McKercher B., Du Cros, H., (2002). *Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management*, Routledge
- Ђукић – Дојчиновић, В. (2005). *Културни туризам*, Клио, Београд
- Хацић, О.Ј. (2005). *Културни туризам*, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.
- Штећић, С. (2007). *Посебни облици туризма*, Београд, Чигоја
- Ђирковић, С. (2003). *Споменици културе од изузетног значаја као туристичка вредност Србије*. *Гласник Српског географског друштва*, вол. 83, бр. 2, стр. 71-86, Београд
- Европски центар за мир и развој УН. (2006). *Стратегија одрживог развоја туризма Општине Горњи Милановац*. EPCD, Београд
- du Cros, H. (2000). *Planning for sustainable cultural heritage tourism in Hong Kong*. u: Final Report to the Lord Wilson Heritage Trust Council, SAR
- Томка, Д. (1998). *Култура кроз простор, време и туризам*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.
- Група аутора, (1998). *Општина Врбас*. Институт за географију, ПМФ, Нови Сад
- Букуров, Б. (1978). *Бачка, Банат и Срем*, Матица Српска, Нови Сад
- Станковић, М. С. (2000). *Туристичка географија*, Географски факултет, Београд.
- Мркша, М., Милановић, М. (2007). *Анализа елемената животне средине Специјалног резервата природе Стари Бегеј – Царска бара и мере заштите*, Гласник СГД, Свеска LXXXV Бр. 2, стр. 241-245, Београд
- Мркша, М. (2009). *Стање и перспективе развоја туризма Средњег Баната у контексту одрживог развоја*, докторска дисертација, Депатман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад
- Jeffers J. (1998). *Environmental Economics and regional Reciduals Management Models*, North Holland Press, Amsterdam
- Томић, П., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Бесермењи, С., Стојановић, В., Пајовић, Т., Павић, Д. (2002). *Културна добра у туристичкој понуди Војводине*, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад
- Стратегија развоја општине Врбас за период 2010-2015. године*, СО Врбас (2010).
- Мркша, М. М., Милановић, М. М. (2011). *Одрживи туризам општине Врбас*, Научни скуп са међународним учешћем „Проблеми и изазови савремене географске науке и наставе“, Географски факултет Београд, Брзеће
- Драгићевић-Шешић, М.Д., Стојковић, Б.В. (2000). *Култура - менаџмент, анимација, маркетинг*, Клио, Београд
- Томић, П. и други (2004). *Заштићена природна добра и екотуризам Војводине*, ПМФ, Департманза географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад
- Годишњаци Републичког завода за статистику Србије, 2005-2010.

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ФУНКЦИЈИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ВРБАС

Родољуб Чучуловић¹, Милутин Мркша², Ана Чучуловић³

¹ *Висока пословна школа струковних студија, Владе Јовановића 8, 16000 Лесковац, Србија*

² *"Право на прву шансу", Секретаријат за науку и технолошки развој АП Војводине, Србија*

³ *ИНЕП-Институт за примену нуклеарне енергије, Универзитет у Београду, Банатска 31б, 11080 Земун, Србија*

Сажетак: Културни туризам је директно везан за културно-историјску основу неког подручја, односно квалитет и квантитет споменика културе, културних грађевина и манифестација. Развој културног туризма је неопходно усагласити са основним начелима одрживог туризма. Одрживом туризму представља врхунац у управљању свим ресурсима на начин да економске, друштвене и естетске потребе могу бити задовољене, уз одржавање културног интегритета, еколошких и суштинских процеса биолошке разноврсности и система за одржавање живог света. Представља нови и виши квалитет скупа правила и принципа у развоју туризма. Општина Врбас има квалитетни основу за развој културног туризма, али је потребно културно наслеђе ставити у функцију одрживог развоја туризма, односно креирати ову врсту туристичких активности и као самосталну и као интегралну у укупној туристичкој понуди.

Кључне речи: Културни туризам, културно наслеђе, одрживи развој туризма, туристичка понуда.

Увод

Култура је један од чинилаца туристичке привреде и то оног дела који почива на културним вредностима или добрима као мотивима туристичких путовања.

Појам културни туризам није само спој појмова „култура“ и „туризам“. Светска туристичка организација (WTO) дала је 1985. године две дефиниције појма културног туризма – ужу и ширу. У ужем смислу под појмом културни туризам подразумева се кретање људи са јаком културном мотивацијом: лепе уметности, путовања до фестивалских и других културних догађаја, посете знаменитости и споменика. То означава путовања људи с „високом“ културом. Дефиниција у ширем смислу обухвата сва кретања људи због задовољавања људских потреба за разноврсношћу, усмереним ка повећавању културног нивоа појединца и стварању нових знања и искустава. Разлика је, дакле, у мотивацији туриста. Сличне, али прецизније дефиниције дате су у Пројекту за истраживање културног туризма при Европској асоцијацији за туризам из 1991. године. Према првој дефиницији културни туризам је кретање људи ка културним атракцијама, даље од сталног места боравка с циљем сакупљања нових информација и доживљаја за задовољавање културних потреба. Према другој, техничкој дефиницији, културни туризам означава сва кретања људи до специфичних културних атракција као што су: историјски објекти, артистичка културна извођења, уметност и драма, изван њиховог сталног места боравка (OECD, 2009; Richards, 1995).

Културни туризам дефинише се као посебан облик одрживог туризма, а једна од могућих дефиниција културног туризма одређује га као посете особа ван домаће заједнице које су мотивисане потпуно или делимично интересом за историјске, уметничке, научне понуде локалне заједнице, региона, групе или институције (Чучуловић, 2011; Група аутора, 1997).

Културни туризам представља релативно нову дисциплину менаџмента у култури, чији је основни циљ да подстакне и мотивише људе да путују и упознају се са локалним културним вредностима како би их биље разумели и поштовали (Richards, 1996; McKercher, 2002).

Културни туризам се може представити помоћу разних других дефиниција у односу на угао из којег га посматрамо. Са становишта економије, културни туризам је

излазак на туристичко тржиште са културним и уметничким производима који имају и културну и економску вредност. Са организацијског становишта, то је интерсекторско повезивање културе и туризма, чиме се добија културна индустрија, која је последњих деценија била једна од четири сектора са најбржим растом у светској економији (Ђукић, 2005; Хађић, 2005).

Са аспекта туризмологије, у питању је кретање туриста мотивисано културном понудом, док је са културолошког аспекта културни туризам промоција културног наслеђа, односно културних потенцијала савременог стваралаштва. Са едукативног становишта, културни туризам представља жељу за истраживањем, упознавањем и учењем нечега новог, те се у том смислу у понуди налазе ране радионице, семинари, курсеви који омогућавају да се посетилац ближе упозна са културним специфичностима одеђеног локалитета (Штетић, 2007).

Богатство компактних урбаних и руралних историјских средина, материјално и нематеријално наслеђе различитих историјских епоха, етничких и верских заједница, представља значајну предност у погледу развоја културног туризма (Ћирковић, 2003).

По дефиницији УНЕСКО-а културно наслеђе представља: културне реликвије – разматране у историјском, уметничком или научном аспекту, зграде, скулптуре и цртеже са значајном и универзалном вредношћу, елементе конструкције с археолошким значењем, натписе, пећине, стамбене зоне и различите комбинације горе поменутих; зграде – разматране у историјском, уметничком или научном аспекту; зграде с значајном и универзалном вредношћу због њиховог стила, конструкције или положаја у пределу; руине – разматране у историјском, естетском, етнолошком или антрополошком аспекту; објекте – дело људских руку или изворе људске природе, археолошке остатке са значајном и универзалном вредношћу (Европски центар, 2006; Ћирковић, 2005).

Полазећи од дефиниције WTO о одрживом туризму, који представља врхунац у управљању свим ресурсима на начин да економске, друштвене и естетске потребе могу бити задовољене, уз одржавање културног интегритета, еколошких и суштинских процеса биолошке разноврсности и система за одржавање живог света. Представља нови и виши квалитет скупа правила и принципа у развоју туризма. Туризам је одржив ако остварује економску добит, задовољава социјалне потребе становништва и обезбеђује очување здравих услова живота и рада становника и туриста (do Cros, 2000; Томка, 1998).

Положај и основне карактеристике општине Врбас

Општина Врбас се налази на прелазу средишњег и јужног дела Бачке уз трасу Великог бачког канала, који чини једну од окосница хидросистема Дунав-Тиса-Дунав. Град Врбас, као центар истоимене општине, има средишњу позицију у односу на Бачку, остала насеља у општини више нагињу према њеном јужном делу. Општина Врбас се налази у непосредном контакту са осам општина и то: Мали Иђош на северу, Србобран на истоку, Темерин на југоистоку, Нови Сад и Бачки Петровац на југу, Бачка Паланка на југозападу, Озаци на западу и Кула на северозападу (Група аутора, 1998; Букуров, 1978).

Туристичко-географски положај, саобраћајна повезаност и приступачност (доступност) су најважнији предуслови укупног привредног и туристичког развоја општине Врбас. Међутим, За развој туризма од великог значаја је и међународни геопрометни положај Војводине и Србије. Србија је лоцирана у југоисточном делу Европе, на централном делу Балканског полуострва и налази се на раскрсници геостратегијских и комуникацијских праваца Западне и Централне Европе, према

Грчкој и Блиском Истоку на југу, и Источној Европи на истоку. Транзитни туристички токови из Средње и Западне Европе, који се усмеравају према Источној Европи пролазе преко међународног аутопута Е 75 који се преко Београда усмерава према Ибарском и Моравском туристичком правцу. Регионалним путевима преко Новог Сада и Бачке Паланке, Врбас је повезан са магистралним путем бр. 7 који повезује границу Републике Србије и Хрватске и границу Републике Србије и Румуније.

Територија општине Врбас простире се на две геоморфолошке целине: на лесној заравни и лесној тераси. Ове рељефне целине иако су јасно дефинисане као посебне морфолошке категорије имају доста заједничких особина. Висинска разлика између њих није свугде иста. Најочљивија је у пограничном делу према Кули, где лесна зараван доминира над лесном терасом одсеком висине 17 m. Југоисточно од Врбаса та граница је слабије изражена јер је прелаз из једног у други облик у виду благих падина. Укупна рашчлањеност рељефа износи 24m и креће се у распону од 80 m до 104 m надморске висине. Клима нема израженије специфичности у односу на остале делове Војводине и поседује карактеристике степско-континенталне климе. Годишњи просек температуре ваздуха износи око 11°C, а годишњи просек висине падавина око 560 mm. Вредност инсолације је око 2003 h годишње, док облачност износи око 60% годишње. На већем делу територије највећу учесталост има северозападни ветар у току лета и пролећа, док је по интензитету нешто слабији југоисточни ветар-кошава, која највећу учесталост има у јесен и зими (Станковић, 2000).

Најзначајнији хидрографски објекат на територији општине је Велики бачки канал, али мањег значаја нису и остали канали хидросистема Дунав-Тиса-Дунав. Прокопавањем овог канала умногоме је допринело стварању Врбаса као снажног индустријског центра, јер је канал првенствено био пројектован за транспорт. Међутим, од значајног пловног пута канал је данас постао најзначајнији еколошки проблем Врбаса, јер је индустрија исти користила, а и данас користи, за испуштање отпадних вода. Поред хидросистема ДТД, кроз територију општине протиче река Јегричка, која је делом заштићена као Парк природе III категорије. Значај подземних вода, осим за водоснабдевање, се огледа и у постојању три изворишта термалних вода које представљају како енергетски тако и лечилишни потенцијал. Флора и фауна су директно везане за геоморфолошке, педолошке, климатске, хидрографске и антропогене факторе, тако да се на територији општине, у зависности од врсте земљишта, више земљиште – сувље и ниже, влажније (мочварно), развио и адекватан биљни и животињски свет. Шуме у значајнијој мери више не постоје, сем одређених дрвореда поред обала канала и Јегричке, и то углавном топола, багрема и црног бора. Уз путеве се налазе честари и шибље, док се на локалитету Чарнок, налази знатан број заштићених врста. Најбројнија фаунистичка група су птице са преко 100 врста, затим рибе са преко 20 врста, док се у ловиштима и атарима могу сусрести срна, зец, фазан, препелица и др (Мркша, 2007; Мркша, 2009).

Културни туризам

Културни туризам са економског становишта подразумева улазак културе пре свега културне баштине на туристичко тржиште и као такав третира културне објекте као робу која има своју не само културну, већ и економску вредност. У туризму се овај сегмент третира као облик повезивања културе и туризма кроз партнерски однос где је култура „понуђач“, а туризам потрошач „културног производа“. Са туризмолошког аспекта културни туризам подразумева коришћење културних објеката и услуга од стране туриста мотивисано жељом за културним доживљајем.

Стога се сама чињеница да људи одлазе да упознају културне садржаје, или да присуствују културним и уметничким приредбама третира као туристичко кретање које може да донесе новац понуђачу културних садржаја. Уз то и пратећи објекти угоститељства, трговине, саобраћаја па и локалне администрације имају извесну финансијску добит од тог кретања (Jefers, 1988; Томић, 2002; Стратегија, 2010).

Један од критеријума при савременој класификацији културног туризма, према томе и ресурса, треба да буде истоврсност социокултурних потреба и културних атракција, пошто се одређене врсте и форме појављују у виду културне средине. На основу тог критеријума издвајају се следеће врсте културног туризма:

- Религиозни (образовни религиозни туризам, ходочашће, фестивалски религиозни туризам),
- Образовни (конгресни, образовна путовања, индустријски),
- Фестивалски (фестивали различитих врста уметности, фолклорни празници, празници традиционалних националних производа),
- Културни туризам, везан за културно-историјско наслеђе (историјски и архитектонски споменици, музеји и галерије).

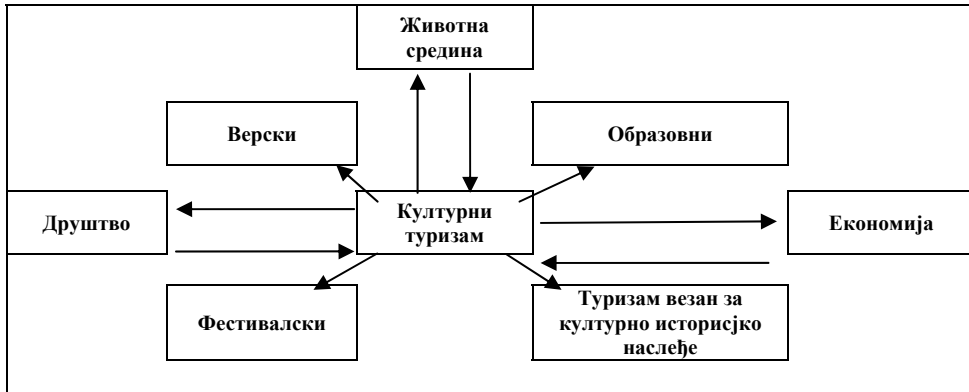
Религиозни (верски) туризам је специјализовано туристичко путовање, повезано потпуно или делимично с жељом посетилаца за задовољавање религиозних потреба. То је не само најстарији забележен вид туризма, него и део вековног светског календара религиозних путовања. У њега се укључују посете различитим религиозним центрима, света места, споменици, зграде, локалитети и др., од којих су многи с историјским и архитектонском вредношћу. Ту спадају и посете великим религиозним догађајима, религиозни празници, процесије, црквене службе, славе, фестивали и друго. Производ религиозног туризма је разноврстан, нестандардан и има специфичне захтеве према организацији и реализацији. Овај вид туризма има изузетну основу за свој развој на територији општине Врбас. Мултикултуралност и различите конфесије које живе на простору Врбаса дају основу за могућност развоја овог вида туризма. Поред тога, велики број сакралних грађевина које су настале кроз векове живљења различитих заједница на овом простору, омогућују туристима да се упознају, виде и доживе њихову различитост.

Образовни туризам је специјализовано туристичко путовање, повезано с повећавањем образовног и професионалног развоја. За разлику од стандардног туризма, при којем се туристичко путовање предузима због одмора и забаве, овде је мотив туриста лична жеља за обогаћивање и проширивање знања. Међу најпознатијима је конгресни туризам, који укључује учеснике у различитим научним, културним, политичким, спортским конгресним манифестацијама (домаћим и међународним) кратког трајања. Конгресни туризам је међу најскупљим врстама туризма, одликује се веома високим квалитетима услуга и захтева специјалне услове за организацију и извођење. Услови за конгресни туризам везују се за центре који располажу потребним смештајним капацитетима и конгресним салама.

Фестивалски туризам се одликује динамиком и масовношћу, богатом жанровском разноврсношћу и предлаже туристима учешће у различитим формама традиционалних и савремених културних празника. Ту се укључују филмски, музички, позоришни и арт фестивали, карневали, културни празници и артистички догађаји, који представљају различите жанрове у области уметности. Фолклорни туризам има за циљ да кроз облике класичног фолклора стимулише и обогаћује различите аспекте културног туризма. Туристи посећују фолклорне празнике и саборе народног стваралаштва и заната, празнике традиционалних националних производа и слично. Фолклорни туризам обухвата аутентични фолклор, који је повезан с традиционалним српским празницима и обичајима из српског црквеног календара.

Туристи се упознају с најпозатијим свадбеним, сетвеним, ђурђевданским, ускршњим, божићним и другим обредима, песмама, прелом, забавом, дегустацијом и др. Ту спадају народни вашари и празници националног или регионалног размера, где се приказују аутентични фолклор, народне ношње, национална кухиња и сл.

Скица 1. Одрживи културни туризам

Културни туризам везан за културно-историјско наслеђе је вид специјализованог туристичког путовања с посетом историјских и архитектонских споменика, музеја, галерија и сл. Културно наслеђе је у основи интереса према тој врсти туризма, која обједињава пажњу посетилаца, повезан с различитим древним насељима, етнографским резерватима, историјским споменицима, архитектонским објектима, замковима, тврђавама, манастирима, резерватима, галеријама, музејима и др (Мркша, 2011; Драгичевић-Шешић, 2000).

Културно-историјски потенцијали општине Врбас

Најстарије станиште на територији општине Врбас потиче из периода неолита, такозване старчевачке културе. Прво организовано насеље потиче из другог миленијума пре нове ере и једно је од највећих равничарских насеља у средњој европи. О постојању насеља сведочи келтски опидум, Чарнок, археолошки локалитет из I века пре нове ере. Из периода Велике Сеобе народа у Змајеву су пронађене златне игле које се приписују Аламанима. На левој обали Црне баре истражена је аварско-словенска некропола одакле потиче псеудофибула која се приписује Словенима. На локалитету Шуваков салаш су пронађени остаци насеља Врбас, насеље, црква и некропола, које се први пут помиње 1387. године. Из истог период је насеље са црквом и некрополом у близини локалитета Чарнок. Оба насеља су разрушена и угашена крајем XV и почетком XVI века. Насеље на Шуваковом салашу је пресељено на обалу Црне баре, да би после неколико деценија становништво прешло на локацију данашњег Старог Врбаса. Настанак Новог Врбаса се везује за колонизацију Русина 1745. и Немаца 1785. године. После II светског рата Немци напуштају ове крајеве а настављају их колонисти из Црне Горе, Хрватске и Босне.

Српска православна црква је подигнута у периоду између 1730. и 1738., а освећена је 1744. године. Иконе на иконостасу рад су чувеног сликара Јована Клајића из 1850. године. Црква је претрпела велика оштећења током револуције 1848/49 да би убрзо била обновљена и посвећена празнику Ваведeња пресвете Богородице (4. децембар).

Евангелистичка (Лутеранска) црква подигнута је око 1824. године, после насељавања Немаца 1785. године. 1910. године осликао је чувени сликар Јожеф Пехан. На своду се налазила фреска са представом Лутера на Вормском суду.

Капела Водице је јединствени тип капела карактеристичан за Војводину и Славонију. Изграђена је 1793. године, посвећена је, прво, Светој Петки, а потом Светом Илији. Током револуције 1848/49. године, такође је, претрпела оштећење.

Реформаторска (Калвинистичка) црква подигнута је у истом периоду када и Евангелистичка. Имала је мањи број верника него Лутерани, што се одразило и на саму величину храма. Мања је у основи и неколико метара нижа. На врху торња налази се звезда, а не крст што је обележје Калвиниста. У цркви се налазе веома старе оргуље.

Римокатоличка црква је саграђена 1884. године, а њена претеча је била прва католичка школа изграђена 1872. године, с обзиром да римокатоличко становништво у Врбасу испочетка није било баш бројно, свега 250 до 300 становника.

Методистичка црква почета је са изградњом пред I светски рат али је завршена тек 1921. године. Деловање методистичке верске заједнице у Бачкој почело је на размеђи XIX и XX века. Црква је данас у потпуности обновљена.

Православна црква у Змајеву, посвећена празнику преноса моштију Светог Николе, саграђена око 1794. године.

Православна црква у Равном Селу, је саграђена 1804. године. Посвећена је празнику преноса моштију Светог Николе. У цркви се чувају две вредне црквене књиге Октоих Божидача Вуковића и Осмогласник Јеронима Загуровића.

Грчкокатоличка црква у Куцури, основана 1765. године. Изграђена је од набоја, није имала торањ, уместо кога је поред цркве саграђен звоник од греда са само једним звоном тежине 50kg.

Римокатоличка црква у Куцури, саграђена је 1859. године од тврдог материјала у част Свих светих.

Гимназија „Жарко Зрењанин“ је основана као Латинска школа 1809. године, 1835. преименована је у Патронску реалну Гимназију, а 1872. у патронску нижу Гимназију, 1893. у комуналну Гимназију, 1921. у потпуну реалну гимназију а 1947. у Реалну мешовиту Гимназију.

Музеј у општини Врбас основан је 1968. године и променио је неколико локација, да би данас био смештен у старој згради општине. Музејска збирка данас броји неколико хиљада музејских експоната, не рачунајући велики број експоната који се налазе у Музеју Војводине. Међу најзначајнијим експонатима се налазе они са Чарнока, Циглане-Полет и Шуваковог Салаша. Велики значај имају и експонати који су обележили начин живота народа и народности на територији општине кроз историју.

Споменик Јожефу Кишу се налази на узвишењу изнад бране код Шлајза. Овај споменик представља успомену на пројектанта Великог Бачког Канала, који иако није био грађанин Врбаса желео је да буде сахрањен на Шлајзу јер су одавде кренули први пробни радови.

База Центар или Бапина база представља најпознатију илегалну базу на територији општине Врбас из времена Другог светског рата. Налази се у улици Миливоја Чобанског 137. У предњем, стамбеном делу куће, смештени су предмети, фотографије и други експонати који су користили илегалци. У задњем делу дворишта налази се засебна кућица, база, у којој су илегалци деловали. Њен значај се огледа и у изгледу екстеријера и ентеријера српске сеоске куће из XIX века.

Виле у општини Врбас су изграђене крајем XIX и почетком XX века. Данас су претворене у пословне и медицинску зграду, задржале су спољашњи изглед и нису отворене за посетиоце.

Вила у Савином Селу је изграђена крајем XIX века у стилу мађарске сецесије. Саграђена је као породична кућа тадашњег велепоседника који је имао и млин у истом месту. Данас се у вили налази издвојена амбуланта медицинског центра. Зграда је пре неколико година рестаурирана и налази се у одличном стању.

Томанову вилу у Врбасу је саградила јеврејска велепоседничка породица Томан, као репрезентативну кућу за становање почетком XX века. Породица Томан је имала велике поседе на северу Врбаса и бавила се пољопривредом и трговином житарицама. После II светског рата у вили је кратко био смештен катастар, а данас се у вили налази филијала Д.Д.О.Р. Нови Сад. Пре десетак година је извршена ревитализација виле и он се налази у одличном стању. Зграда је под заштитом државе.

Дворац Табори се налази у Врбасу код железничке станице. Саграђен је половином XIX века за напознатог власника, а почетком XX века га је откупио Табори Ђула, који се бавио угоститељством, виноградарством, воћарством и трговином житарицама. У непосредној близини дворца је била и гостионица породице Табори. Данас је дворац у власништву Ј.П. „Врбас Гас“ које га је пре неколико година темељно реновирало за своје потребе.

Ветрењача Равно Село – власништво сликара Владимира Стпанова, изграђена на месту дивље депоније. Унутрашњост ветрењаче је претворена у атеље (приземље), а изнад атељеа изложбени простор који осликава традиционални живот овог поднебља, испуњен са неколико стотина експоната (стари намештај, ћилими, разно посуђе, старо оруђе и др.). Простор око ветрењаче је испуњен са око стотинак врста четинара, више од 300 врста сезонског и вишегодишњег цвећа и лишћара, око 80 врста жбунастог дрвећа и украсног шибља. У дворишту се, поред старог ђерма, налази и мало језеро са каскадом, водоскоцима и дрвеним мостићем.

На списку заштићених природних добара општине Врбас налазе се: Реформаторска црква, Српска православна црква, Кућа у улици Маршала Тита бр. 42, Археолошко налазиште Чарнок, Капела Волице, зграда гимназије „Жарко Зрењанин“ (у Врбасу); Кућа у улици Лењина бр. 68 (Змајево); Октоих Божицара Вуковића (1537.) и Осмогласник Јеронима Загуровића (1569/70.), Црква Св. Николе (Равно Село); Кућа у улици Иве Лоле Рибара бр. 27 (Савино Село) (Мркша, 2009; Томић, 2004).

Туристичке манифестације општине Врбас

Фестивал поезије младих, установљена пре 40 година, и представља најстарију и најзначајнију културну манифестацију општине, али спада и у ред најзначајнијих поетских манифестација у земљи. Од оснивања фестивал се одржава сваке године у мају и траје 5 до 7 дана. У том периоду се реализује десетак програмских целина међу којима су најзначајније Палета младих, Портрет песника, Промоција књиге победника из претходне године која уједно и представља и прву награду фестивала, Завршно вече са проглашењем лауреата.

Палета младих је највећа пратећа манифестација Фестивала поезије младих. Установљена је 6 година после фестивала и окупља десетак најталентованијих младих академских сликара из земље по избору селектора – познатих ликовних критичара. Овом манифестацијом се, по правилу, сваке године отвара Фестивал поезије младих. Аутору најбољег рада додељује се Откупна награда у виду дипломе и новчане награде.

Фестивал фолклорних традиција Војводине установљен је пре 30 година и оржавао се у многим војвођанским општинама. Одлуком Завода и општине Врбас фестивал ће убудуће бити стална манифестација и одржаваће се у Врбасу у септембру месецу.

Јесењи ликовни салон основан је 1968. године и представља најстарију манифестацију овог типа у општини. Салон се одржава у октобру или новембру и траје око двадесетак дана. Право учешћа на Салону имају сви чланови Удружења ликовних уметника који испуне услове конкурса и прођу селекцију познатих ликовних критичара. Награда се додељује у виду дипломе и новчане награде.

Костелникова јесен представља међуопштинску музичко-поетску манифестацију сусрета хорова у организацији КДП „Карпати“ и КЦ Врбас, у новембру месецу.

Ноћ Музеја је културни догађај који заједно организују музеји и културне институције, током које су музеји отворени за посетиоце од 18.00h до 02.00h часова. Циљ ове манифестације је представљање музеја и галерија на забавнији и неуобичајен начин. Одржава се у мају.

Невенев фестивал деце песника одржава се у Савином Селу од 1989. године. Међународног је карактера и истиче се по раду са даровитом децом и писцима. Деца аутори конкуришу на слободну тему песама и кратком лирском причом на српском језику. Фестивал је у своју издавачку делатност установио посебну едицију прва књига најдаровитијег песника, односно поетесе.

Ликовна колонија „Триангл“ у Савином Селу окупља много значајних и талентованих уметника, традиционално у мају месецу, који у тродневном интервалу стварају своје слике, најчешће пејзажа, мртве природе, асоцијативне и фигуралне композиције, ауторски и естетски потпуно ослобођене.

Куцурска жетва представља манифестацију на којој наступају русинска и украјинска културно-уметничка друштва, али и неколико друштава других националних заједница Војводине. Циљ фестивала је очување и неговање фолклорног наслеђа Русина и других националних заједница.

Фестивал тамбурашке музике у Змајеву се одржава у част Саве Вукосављева једне од најзнаменитијих личности на музичкој сцени Војводине током друге половине прошлог века. Овај композитор, диригент, аранжер је рођен у Змајеву 1914. године. Као истраживач и мелограф записао је више од хиљаду старих градских и народних песама и тако их сачувао од заборавља. Фестивал се одржава у Дому културе у Змајеву.

Фијакеријада у Равном Селу је традиционална коњичка манифестација, која има ревијални и такмичарски карактер. Такмичарски део представљен је кроз републичко првенство у вожњи запрега, где се посебно оцењују изглед и грациозност коња, коњских запрега и кочијаша. Одржава се у јулу или августу месецу, а организатор је Коњички клуб „Мустанг“ из Равног Села.

Смештајни капацитет општине Врбас

Смештајни капацитети су главни показатељи метријалне туристичке базе јер се за њих везује основна локална инфраструктура, сервиси и пратеће услуге. Ако се посматра њихов број и тренутно стање у општини Врбас, може се закључити да се не налазе на завидном нивоу.

Највећи смештајни објекат је хотел Бачка који се налази у центру Врбаса. Хотел је саграђен 1955. године и представља грађевину карактеристичну за време у коме је и саграђен. Након приватизације, већи део смештајних јединица и пратећих садржаја је реновиран, те је категорисан са три звездице (***). Хотел располаже са 22 једнокреветне собе, 29 двокреветних, 2 трокреветне и 3 четворокреветне собе, 3 апартмана, укупног капацитета 104 лежаја. У склопу хотела се налази ресторан капацитета 450 места, банкет сала капацитета 90 места, 4 салона (велики капацитета

40 места, два са 12 и 8 места и мали салон са 5 места), аперитив бар, мењачницу, берберски салон, кавезе са псе, паркинг простор.

Салаш 49 је смештен у дворишту куће у центру Врбаса и са градском кафаном чини смештајно угоститељски комплекс. Смештајни део располаже са једном једнокреветном и четири двокреветне собе, једним четворокреветним апартманом укупног капацитета 14 лежаја. Ресторан је капацитета 60 места, тераса 20 места. У склопу комплекса се налазе и кавези за псе.

Мотел Браћа Маднић се налази на аутопуту Е-75, у правцу према Новом Саду. Изграђен је 1994. године, располаже са 6 једнокреветних, 24 двокреветне собе и 4 апартмана. Свака соба има купатило, климу, тв и инернет. У склопу хотела налази се ресторан у склопу којег послује банкет сала, сала за доручак, галерија са кафе баром и тераса. У склопу комплекса су бензинска пумпа и ресторан брзе хране са аперитив баром.

Хостел Мушкић располаже са осам лежаја у две собе, три купатила, 2 телевизора, чајном кухињом.

Етно кућа Мишљенка у Змејеву располаже са четири двокреветна бунгалова и малим рестораном (Мркша, 2009).

Промет туриста у општини Врбас

Туристички промет у општини Врбас је посматран у периоду од 2005. до 2010. године. Избором овог раздобља, осим увида у садашње стање, можемо добити увид у кретање промета у време када је он био релативно нестабилан, односно када су постојале околности које су могле да утичу на његово опадање (пад друштвеног стандарда, лоша материјална ситуација).

Из приказаних података преузетих из Републичког завода за статистику у табели 1 следи да је домаћих туриста у општини Врбас највише било 2008. године (7.900 туриста), а најмање 2005. године (4.188). Када је реч о страним туристима, њих је у општини Врбас, највише било 2007. године (5.741), док их је 2005. године било само 898. Из табеле 1 је очигледно да је број и домаћих и страних туриста у општини Врбас у периоду од 2005. до 2010. године био у порасту до 2008. године, а затим у опадању (Републички завод за статистику, 2005-2010).

Из података, приказаних у табели 1 (број ноћења туриста у општини Врбас) следи да је највећи број ноћења забележен 2006. године (22.055), а најмањи 2009. године (само 11.226 ноћења). Највећи број ноћења домаћих туриста у општини Врбас у периоду од 2005. године до 2010. године је био 2006. године (17.787), а најмањи 2009. године (8.770 ноћење). Број ноћења страних туриста у општини Врбас у периоду од 2005-2010. године највећи је био 2007. године (6.897), а најмањи 2005. године (2075).

Табела 1. Доласци и ноћења туриста у општини Врбас у периоду 2005-2010. год.(Реп. Завод за статистику, 2005-2010)

Позитивна динамика броја ноћења за последицу има повећање просечне дужине боравка. То утиче на повећање економских ефеката од туризма, нарочито важних за локалну заједницу где туристи бораве.

Закључак

Културни туризам је једна од најважнијих форми туризма, а заснива се на културним добрима. Развој туризма у општини Врбас може да се заснива на богатом и разноврсном културном наслеђу. Зато је културни туризам општине Врбас, а и Србије

неопходно укључити у развојне планове на свим нивоима. У Србији културни туризам још није ушао у планове развоја туризма и још увек постоји погрешан став да је култура елемент производа масовног туризма.

Културни туризам може бити императив за привредни развој општине, ако се има у виду чињеница да је у Европи и свету присутан висок раст потражње за културно-туристичким путовањима као и растући тренд интереса за културно-туристичке производе домаћих и иностраних туриста. Повезивање са сличним историјским вредностима из окружења, може подстаћи развој нових туристичких производа, културних рута, али исто тако културна тржишта из региона могу бити и претња уколико општина Врбас јасно не профилише своју културну понуду и не изгради културно туристичке производе према захтевима савремених туристичких трендова.

Циљна група везана за културни туризам укључује она лица која долазе или би долазила искључиво због одређених манифестација. Тренутна организованост већ постојеће манифестације могле би да задовоље потребе ове циљне групе али и да прошире понуду кроз организовање научних скупова, саветовања, манифестације везане за празнике, догађаје или личности. У циљу унапређења понуде културног туризма неопходно је извршити стандардизацију и формирање комплексних понуда. Стандардизација треба да буде формирана на нивоу цена и услуга али и квалитета услуга и производа. Стандардизација мора бити извршена и контролисана а клијенти унапред бити упознати са њима. Успех стандардизације цена и услуга као и квалитета боравка утиче на ефикасност и предвидивост туристичког развоја, могућност унапређења и контроле квалитета. Формирање комплексних понуда подразумева да се туристима понуди више варијанти, али и таква понуда која може да задовољи комплексне интересе клијентеле (природа, култура, рекреација, сеоски амбијент, квалитетан смештај са садржајима за уживање). Иновационе понуде подразумевају да се током времена мењају садржаји понуда тако да се не деси да туристи који су стални гости осећају досаду и једноличност својих боравака.

Литература

Литературу видети на страни 54.